

Ihmiskehon välineellistämisen etiikka

Copyright Ari A. Heljakka 09 / 2004

[<http://www.heljakka.com>]

English abstract:

Several scenarios that assume that the current rate of technological progress continues involve ethical questions which force secular humanism to redefine "human" as the entity of absolute ethical value. An alternative approach called cyborgism is introduced, which substitutes "minds" for "humans", allowing for instrumentalization of the biological human body produced by evolution. This approach is equivalent to the ethical principle known as morphological freedom, a constituent of transhumanism. Morphological freedom captures the essence of humanism while relieving it of the unnecessary desire to conserve the familiar biological characteristics of human at any cost. Given morphological freedom, we can take full advantage of the present and future biotechnologies to enhance our bodies and diminish unnecessary barriers to long, happy and healthy life.

Ingressi:

Monien bioteknologian haarojen kehitykseen lähivuosikymmeninä näyttää liittyvän mahdollisuus tehdä merkittäviä parannuksia ihmisruumiiseen. Tämän mahdollisuuden realisoitumisen tiellä on vanhentunut etiikka, joka näkee ihmisarvon jonain ihmisen biologiseen konstituutioon liittyvänä ominaisuutena. Jos siirrämme arvomaailmamme kiintopisteen biologisesta ihmisyydestä inhimilliseen tietoisuuteen, ja siten asetamme kehon eettisesti pelkästään välineen asemaan, oman ruumiin muokkaamista koskevat eettiset ongelmat poistuvat. Tämä myös morfologiseksi vapaudeksi kutsuttu ajatus on helpoin tie ulos monista mielivaltaisista rajoituksista, jotka ovat vaarassa muodostua hyvinvointimme esteeksi.

Etiikka, jossa biologisesti perimältään ja ominaisuuksiltaan tietynlaiseksi määriteltyä ihmisolentoa pidetään loukkaamattomana itseisarvona, estää meitä hyödyntämästä täysimääräisesti suurta osaa lähivuosisikymmeninä käsille tulevasta bioteknologiasta. Ongelma ei ole siinä, etteikö tällainen etiikka estäisi uusien teknologioiden käytön tarkoituksiin joita voidaan perustellusti pitää kyseenalaisina. Ongelma on siinä, että se estää myös sellaiset käyttötarkoitukset, jotka palvelisivat ihmiselämän edellytysten kehittämistä, yleistä hyvinvointia ja ihmisen fyysistä ja henkistä vahvistumista. On todennäköistä, että jos tällainen lopputulos realisoituu, myös siihen syyllistyvä etiikka hylätään lopulta käytännön syistä. Tarvittava eettinen korjausliike voidaan kuitenkin tehdä jo ennen kuin ongelma karkaa käsistä.

Etiikkaa muodollisesti määritettäessä on tutkittava määritelmän seurauksia eri tilanteissa. Uudet olosuhteet, ajatuskokeet ja tulevaisuus-skenaariot ovat määritelmän koetinkiviä. Puheena olevassa tapauksessa oleellisimpia tekijöitä ovat tulevaisuudessa käytettävissä olevat teknologiat. Se, toteutuuko jokin teknologinen mahdollisuus jollain oletetulla aikavälillä, ei ole etiikan määrittämisen kannalta oleellista, koska etiikka ei koske vain juuri nyt vallitsevia asiantiloja, vaan kaikkia perustellusti mahdollisia tilanteita. Niinpä jonkin etiikan toimivuutta ei voida puolustaa jotain tulevaisuus-skenaariota vastaan pelkästään sillä perusteella, ettei kyseisen skenaarion toteutuminen ole varmaa.

Lähivuosisikymmeninä aina vain kehittyvä ja yhä monimuotoisemmaksi käyvä teknologia tarjonnee lukuisia uusia keinoja parantaa sekä ihmiskehon sairauksia että sen ”luonnollisiakin” ominaisuuksia. Ensimmäisenä näköpiirissä ovat mm. ihmisalkion geenimanipulaatio, kantasolujen ja terapeuttisen solujen kloonauksen mullistamat kudosisiirrot, geeniterapia ja hermostoon kytkettävä elektroniikka. Kaikista näistä mahdollisuuksista on kieltäydyttävä, jos ihmisen (20. vuosisadan) biologista kokonaisuutta pidetään itseisarvona. Samalla menetetään mahdollisuus ennennäkemättömään hyvinvointiin.

Ei pidä myöskään kuvitella, että kaikki kehon toimintaa parantelevat teknologiat olisivat vielä pelkkää science fictionia tai ainakin kaukana tulevaisuudessa. Koklea-kuuloimplantit, silmien laserleikkaus, jalkojen pidennys, tekonivelet, tekohampaat, sydämentahdistimet, tekosydämet,

kosmeettinen kirurgia, Botox-injektiot, äänenmuunnosleikkaukset ja elinsiirrot ovat jo nykypäivää.

Tarvitaan siis etiikka, joka toisaalta mahdollistaa kaikkien tämän kaltaisten teknologioiden hyödyntämisen hyvinvointimme lisäämiseksi, mutta ei johda nihilismiin, jossa kaikki inhimillinen alistetaan abstraktien rakenteiden palvelukseen eikä itseisarvoja enää käytännössä ole. Tällaisen etiikan kehittäminen on itse asiassa varsin yksinkertaista.

Peruskysymys on nyt: millä asioilla on meille vain välinearvoa, ja mikä puolestaan on itsessään arvokasta, erityisesti missä kulkee teknologian ja ihmisen raja? Onko esim. ihmisen geneettisen koodin tietoinen ”loukkaamattomuus” geenimanipulaation vastustajalle itseisarvo vai pelkkä nyrkkisääntö, jolla pyritään vaikkapa estämään yli-innokkaita tiedemiehiä leikkimästä vaarallisilla asioilla joita eivät täysin ymmärrä? Onko ihmisen keho, juuri sellaisena kuin se hänelle on ”luonnostaan” (eli sokean evoluution kautta) kehittynyt, itseisarvo, vai ovatko kehon osat vain välineitä elintoimintojen ylläpitämiseen, jotka puolestaan ovat välineitä yksilön toimintakyvyn ylläpitämiseen?

Kyborgistiksi voidaan kutsua ihmistä, joka pitää ainakin joitakin osia kehostaan (tai kehoaan luonnehtivia piirteitä) pelkkänä välineenä jonkin tavoitteen saavuttamiseksi, esim. silmiä välineenä näkemiseen. Oleellista on tällöin näkeminen, ei silmä. Ero ei ehkä äkkiseltään tunnu merkitykselliseltä, mutta tilanne muuttuu siinä vaiheessa, kun on mahdollista korvata alkuperäiset silmänsä vaikkapa tehdasvalmisteisilla joiltakin osin parannelluilla keinotekoisilla silmillä. Jos silmät ovat vain väline näkemiseen, ja parempia välineitä on saatavilla, on luonnollista korvata alkuperäiset silmät paremmilla versioilla. Jos taas silmiä pidetään itsessään arvokkaina, vaihto tuskin tulee kysymykseen. Määrittämällä tähän tapaan jokaisen ruumiinosan funktio yksi kerrallaan voidaan lopulta päätyä siihen yleiseen tulokseen, että keho on aivojen käyttämä väline maailmassa toimimiseen. Kyborgismin määrittelevä ominaisuus siis on, että se ei katso kehoon liittyvän mitään muuta eettistä arvoa.

On helppo ajatella, että aistielimet ovat lähinnä välineitä informaation välittämiseen ulkomaailmasta aivoihin, motoriset elimet välineitä maailmassa toimimiseen ja sisäelimet välineitä muiden toimintojen ja aivojen ylläpitoon. Kyborgisti, joka hyväksyy tämän ajatuksen, on niin ollen

valmis korvaamaan nämä elimet paremmilla sitten kun se on mahdollista. Tämä ei välttämättä tarkoita valmiutta tai halua luopua inhimillisistä kokemuksista ja alkuperäisiin elimiin liittyneistä tunteista, sillä on mahdollista, ettei korvaava elin hävitä mitään alkuperäisestä kokemuspiiristä, vaan ainoastaan laajentaa sitä. Esim. keinotekoinen kuuloelimistö, joka laajentaisi sitä äänien taajuusskaalaa jonka ihminen kuulee, mahdollistaisi sekä kaikki vanhantyyppiset kuulemiskokemukset että joukon uusia. Kun puhutaan yleisemminkin ihmisen aistimis-, suoritus- ja toimintakyvyn *laajentamisesta*, kyborgismin vastustaja ei voi käyttää argumenttinaan jonkinlaista ihmisyyden menettämistä, ellei sitten katsota nimenomaan tiettyjen rajojen olevan ihmisyydelle oleellista. Mutta ajatus, että ihmisyyys katoaa jos ihmisen kyvyt laajenevat liiaksi, ei sovi yhteen sen ajatuksen kanssa, että ihminen ylipäätyäkään saisi kehittyä.

Mikä sitten on äärimmäiselle kyborgistille itsessään arvokasta? Jos hänen identiteettinsä ja arvonsa eivät ole sidottuja hänen kehonsa ominaisuuksiin, niin mihin sitten? Yksi vastaus on *tietoisuus*. Humanismin haarassa, jota kutsutaan *transhumanismiksi*, kyborgismi yhdistetään perinteiseen sekularistisen humanismin arvomaailmaan, sillä erotuksella että eettinen itseisarvo on yksinkertaisesti siirretty ihmisestä tietoisuuteen. Tästä seuraa, että transhumanisti ei identifioitu ihmiskehoonsa vaan tietoisuuteensa eli mieleensä, jonka fyysinen olomuoto muodostuu luonnollisesti hänen keskushermostostaan (aivoistaan), mutta täsmällinen fyysinen olomuotokin on viime kädessä toissijainen. Tässä mielessä siis *kyborgisti on tietoisuus, joka käyttää kehoa välineenä, vastakohtana ”ihmiselle”, joka pitää koko kehoa yhtäläisenä ja itsessään arvokkaana osana itseään*. (Mahdollisuus muokata itse hermosoluja ja aivojen osia herättää jatkokysymyksen siitä, voidaanko nämäkin välineellistää jonkinlaisen ”ydintietoisuuden” hyväksi, mutta tämä vaikea kysymys vaatii erillisen ja laajemman käsittelyn. Oleellista on, että *ainakin* kaikki muu kuin keskushermosto on välineellistettävissä.)

Koska keho nähdään välineenä, nähdään yksilöllä olevan myös perusoikeus sen paranteluun ja muutteluun haluamallaan tavalla. Samalla säilyy myös oikeus kieltäytyä muutoksista, joita yksilö ei itse halua. Tätä transhumanismin perusteeksiä kutsutaan *morfologiseksi vapaudeksi* (Bostrom, 2004).

Kyborgismista seuraa myös, että sellaisilla organismeilla ei ole itseisarvoa, joilla ei ole

keskushermostoa tai vastaavaa tietoisuutta ylläpitävää rakennetta. Niinpä myöskään ihmisen ei-neurologisilla elimillä, soluilla tai alkioilla ei sinänsä ole itseisarvoa. Kysymys ei ole vain akateeminen, sillä mm. nykyinen Suomen lainsäädäntö asettaa merkittäviä rajoituksia kantasolututkimukselle sillä eksplisiittisellä perusteella, että alkiota *ei* saa välineellistää.

Useimmat hyvät argumentit uusien teknologioiden käyttöönottoa vastaan liittyvät riskeihin, joiden arvioiminen on tietenkin puhtaasti empiiristä selvitystyötä jonka tuloksia on verrattava yhteiskunnan hyväksymään ja henkilökohtaiseen riskinsietotasoon. Sen sijaan ne argumentit, jotka kohdistuvat kyborgismia vastaan sinänsä, liittyvät usein johonkin sellaiseen ihmisen biologiseen konstituutioon liitettyyn ominaisuuteen, joka takaa tuon konstituution itseisarvon. Uskonnollisten määritelmien puutteessa tällaisena ominaisuutena on pidetty mm. ”luonnollisuutta”. Esim. Karjalainen ja Häyry ovat kuitenkin osoittaneet että tämä käsite on käytännössä pelkästään harhaanjohtava (Karjalainen & Häyry, 1992). Sikäli kuin ihmiskehoa pidetään evoluution tuloksena, on selvää, ettei se ole täydellinen väline kaikkiin tarkoituksiimme (se mm. tapaa lopettaa toimintansa kokonaan ennen kuin sataakaan vuotta on kulunut), eikä sen heikkouksien puolustamisessa siten ole paljonkaan mieltä. Useimmat argumentit kyborgismia vastaan ovatkin vain peitettyä uutuudenpelkoa ja teknologiapessimismia.

Kyborgistin eräs perusetu häntä vastustavaan ”bio-konservatiiviin” nähden on hänen yksinkertaisempi suhteensa teknologiaan. Kyborgille biologinen keho, yhteiskunnan infrastruktuuri, koneet, tietokoneohjelmat ja tekoälyt ovat kaikki yhtäläisiä välineitä maailman hallintaan. Bio-konservatiivi puolestaan löytää itsensä ällistyttävän voimakkaan teknologian rinnalta, kykenemättä muodostamaan järkevää suhdetta siihen. Teknologinen yhteiskunta on hänelle jotain vierasta ja perustavanlaatuisen epätodellista. Hän kohtaa yhä enemmän teknologisia mahdollisuuksia, joita hän ei voi käyttää hyvällä omallatunnolla. Maailman teknologisoituminen merkitsee hänelle maailman vääristymistä.

Kyborgisti näkee maailman teknologisoitumisen lähinnä ihmiskunnan potentiaalin kasvuna. Mahdollisuudet hyvään elämään ovat tänään suuremmat kuin koskaan aiemmin. Lieveilmiöt kuten saastuminen ja resurssien epäoikeudenmukainen jakautuminen ovat uhkia joihin on reagoitava

järkevästi ja kiihkottomasti. Voivottelu ei hyödytä, eikä vaihtoehtoihin sisälly palaaminen mihinkään ”luonnontilaan”. Yhdellä teknologialla korjataan toisen teknologian huonoja sivuvaikutuksia, samalla kun kolmas teknologia tuo maailmaan jälleen jotain uutta, jotain jota ei ennen ihmistä ole ollut olemassa. Riskien suuruusluokat sekoittavan skandaalijournalismin vastustaminen ja toisaalta luonnontieteellisen maailmankuvan pääpiirteittäinen kannattaminen ovat sivistyneelle ihmiselle itsestäänselvyyksiä.

Transhumanistikaan ei ole välttämättä *optimistinen* teknologian tai tulevaisuuden suhteen. Hän on vain *valmis* ottamaan vastaan tulevat mahdollisuudet ja reagoimaan teknologisiin uhkiin samalla kiihkottomuudella kuin hän niihin reagoi kaikilla muillakin elämänsä alueilla. Kyborgismi on 2010-luvun vuosikymmenen tervejärkisyttä ja transhumanismi sen eräs hyvin määritelty ja länsimaiselle ihmiselle helposti hyväksyttävissä oleva muoto.

Lähteet

Bostrom, Nick (2004): Human Genetic Enhancements: A Transhumanist Perspective. *Journal of Value Inquiry* **37**, s. 493-506.

Karjalainen, S. & Häyry, H. (1992): Luonnollisesta ja luonnottomasta. *Ajatus* **49**, s. 7-13.

Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi lääketieteellisestä tutkimuksesta sekä potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 6 ja 9 §:n muuttamisesta (HE 229/1998).

[<http://www.finlex.fi/linkit/he/19980229>].